Ett "EUropa" i avkoloniseringens väntrum

av Peo Hansen

Peo Hansen forskar om den Europeiska unionens utveckling och har bl.a. skrivit om EUs medborgarskaps-, minoritets/integrations-, samt invandrings- och flyktingpolitik. Han intresserar sig särskilt för frågorna om Europeisk identitet och EUs identitetspolitik, både ur ett historiskt och samtida perspektiv. Peo Hansen är statsvetare och verksam som forskare vid Tema etnicitet vid Linköpings universitet.

Att Spanien 1986, blott elva år efter Francodiktaturens sorti, anslöt sig till den Europeiska gemenskapen har ofta framhållits som en händelse av stor symbolisk betydelse. Vid tiden för inträdet hyllades det som Spaniens definitiva inlemmande i Västeuropas demokratiska familj. Eller som det ofta uttrycks på EU-jargong: Spanien hade återvänt till Europa.

Men om den här sidan av saken har en självklar plats i såväl EU-forskningen som den politiska debatten finns det en annan och minst lika symbolladdad sida som ännu väntar på att bli belyst. För hur underligt det än må låta så fick Spaniens återinträde i "Europa" — alltså dåtidens EG — även till följd att detta Europa samtidigt återvände till Afrika. Anledningen till att den afrikanska utvidgningen kunde äga rum står att finna i Spaniens kolonisering av de två nordafrikanska enklaverna Melilla och Ceuta (se Gold 2000). Eftersom dessa formellt ingår som fullt ut integrerade delar av den spanska staten är de, alltsedan 1986, också odelat integrerade i dagens EU.

Om forskningen visar ett nästan obefintligt intresse för denna problematik, så tillmäts den däremot en väldigt stor betydelse av

både Spanien och EU. Det borde inte minst ha blivit uppenbart under den militära skärmytsling som ägde rum mellan Spanien och Marocko sommaren 2002.

På ytan handlade konflikten om vem som ägde herraväldet över den lilla obebodda ön Perejil, eller Leila som ön kallas i Marocko. Precis som Melilla och Ceuta är även Perejil — belägen i Gibraltarsund, 200 meter utanför Marockos kust — en spansk besittning som aldrig avkoloniserats. Skärmytslingen bröt ut när spanska elitförband landsteg på den tidigare demilitariserade ön och tillfångatog ett dussintal marockanska soldater, vilka några dagar tidigare hade upprättat en "observationspost" på ön. På ett djupare plan hade konflikten dock ganska lite att göra med ön Perejil som sådan. Snarare måste den studeras som ännu ett uttryck för den utdragna spansk-marockanska tvisten om herraväldet över Ceuta och Melilla, vilka Marocko länge gjort anspråk på. Perejil-konflikten hade därför knappt hunnit börja innan Spanien skickade iväg fyra krigsfartyg för att avvärja ett påstått marockanskt invasionshot mot de spanska enklaverna. Den spanske utrikesministern var också snabb med att slå fast att schismen under inga omständigheter kunde rucka på Spaniens, som han uttryckte det, "obestridda och obestridbara" överhöghet över Ceuta och Melilla. I och med att konflikten ägde rum innanför EU-områdets gränser lät inte heller Bryssels reaktion vänta på sig. EU-kommissionen liknade landsättningen av de tolv marockanska soldaternas vid en "ockupation", och hotade även Marocko med ekonomiska sanktioner.

Det fanns emellertid även andra viktiga motiv bakom Spaniens och EUs oförsonliga reaktion på Marockos "observationspost". Dessa motiv hänger samman med att Ceuta och Melilla tjänar som oumbärliga knutpunkter i Spaniens och EUs "kamp" mot den så kallade illegala invandringen. Med det uttalade syftet att hindra de "illegala" från att ta sig in i Spanien och EU, har därför den spanska regeringen, med stöd av EU, plöjt ner över en miljard kronor i konstruktionen av ett radarsystem, eller en "elektronisk mur", i Gibraltarsund. Vidare har Spaniens och EUs gränser i Afrika efterhand förvandlats till regelrätta befästningsverk.

Runt Ceuta har EU rest en över åtta kilometer lång mur i form av två parallella stängsel, kringgärdade med taggtrådshinder och utrustade med värmekameror. Att EUs förskansning runt Ceuta officiellt sorterar under beteckningen "military project" är därför knappast förvånande. Och medan tidningsnotiserna om flyktingarna som dör drunkningsdöden i Gibraltarsund bara blir fler och fler, påtalar nu EU-organisationen allt mer högljutt det skriande behovet av kraftfullare åtgärder i "kampen mot den illegala invandringen" — "kampen" som sedan toppmötet i Sevilla officiellt gjorts till EUs viktigaste. Alla dessa dyrbara politiska och ekonomiska investeringar, all hätsk retorik och rasism, har blivit det pris EU nu gärna betalar när man säger sig vilja få bukt med ett "invandringsproblem". Samtidigt plockar man politiska poäng på att göra syndabockar av just de människor (de "illegala") utan vars livegna arbetskraft betydande sektorer inom EUs ekonomi aldrig hade kunnat överleva.

Värt att notera är också att de fästningslika gränserna runt både Ceuta och Melilla

är strålkastarupplysta nattetid (Kumm, 1999). Såväl "européerna" som "barbarerna" erbjuds på så sätt en väl upplyst upplysning om var EUs taggtrådsförsedda gränser löper i Afrika. Ett upplysningsprojekt som förenar det modernaste inom övervakningsteknologin med den äldsta formen av kolonial uppdämningspolitik.

* * *

EUs nära förbindelser med dagens koloniala kvarlevor begränsar sig dock inte till Spaniens afrikanska besittningar. Även resterna av Frankrikes imperium i Karibien (Martinique och Guadeloupe), Sydamerika (Franska Guyana), samt Indiska oceanen (Réunion) är — då de formellt är lika införlivade med Frankrike som Bretagne eller Normandie — helt och fullt integrerade i dagens EU. Nämnas bör också tre av Frankrikes kolonier i Stilla Havet; Nya Caledonien, Franska Polynesien och Wallis och Futuna. Även om dessa inte är fullständigt inlemmade i EU, utan sorterar under EUs regelverk för "Overseas countries and territories", så är Stillahavsöarnas befolkningar genom sina formellt franska nationaliteter också de EU-medborgare, utrustade med EU-pass och rösträtt i EU-parlamentsvalen.

Som Nick Maclellan and Jean Chesneaux skriver i den tankeväckande boken *After Moruroa: France in the South Pacific*, flög den franska regeringen in 13 ton valpropaganda till sina öar i Stilla Havet inför EU-parlamentsvalet 1994; allt för att de "europeiska" medborgarna på öarna skulle kunna bilda sig en klar uppfattning innan de gick till valurnorna. Förutom de nämnda franska besittningarna är invånarna i Hollands och Danmarks, samt en av Storbritanniens besittningar (Falklandsöarna) också de "europeiska" medborgare.

När väl EU-kartan vecklats ut över världen och den invanda föreställningen om EUs geografiska utbredning välts över ända, då framgår det att en rad gamla frågor måste ställas på nytt. Det gäller inte minst för det omfattande meningsutbytet om EUs utvidgning. Medan frågan om ett eventuellt framtida turkiskt medlemskap har stötts och blötts till leda genom åren, utgör den marockanska medlemsansökans öde ett underskattat diskussionsämne i det här sammanhanget. Detta är olyckligt, framförallt då EUs nonchalanta förkastande av Marockos ansökan — vilken snabbehandlandes 1987 — nog är den enda gången som EUs "Europaklausul", eller Romfördragets artikel 237, har tagits i bruk. Artikel 237 slår fast att blott europeiska stater kan bli medlemmar i unionen, och det var med hänvisning till denna som Marockos ansökan ratades.

Men, frågar man sig, om vi skall kunna hålla EUs tolkning för sann, hur skall vi då förhålla oss till de EU-länder vars geografiska utbredning spänner över flera kontinenter? Alltså de länder som, om vi tillämpade innebörden i EUs dom över Marocko, faktiskt är både europeiska och afrikanska, både europeiska och sydamerikanska, osv. Dessutom, om nu Marocko så otvetydigt faller utanför EUs definition av Europa, hur kan det då komma sig att Ceuta och Melilla i marockanska Nordafrika tillhör EU?

För att spetsa till resonemanget ytterliggare kan vi ta hjälp av Ulrik Becks (1998) ironiska

tankeexperiment i vilket dagens EU ansöker om medlemskap i den Europeiska unionen. Ja, hur skulle en sådan ansökan tas emot? Enligt Beck skulle den med största sannolikhet avslås, och detta med hänvisning till att EU inte uppfyller de krav på demokratiska styrelseformer som varje medlemskap i den Europeiska unionen förutsätter.

Till detta kan vi nu lägga ytterligare en grund för ett avslag. För då EU-flaggan — eller den "europeiska flaggan" — vajar över fjärran områden i såväl den Indiska Oceanen som Sydamerika, kunde ansökan också förkastas under åberopande av EUs flagranta underlåtenhet att leva upp till Romfördragets "Europaklausul". Dagens EU är helt enkelt inte tillräckligt europeiskt för att godkännas som medlem i den Europeiska unionen.

Den här problematiken reser också en rad mycket mer grundläggande frågor; frågor som oundvikligen griper in i EU-projektets historiska fundament. Som ytterligare en illustration kan vi här ta hjälp av det uppmärksammade uttalandet om Turkiets status, vilket Giscard d'Estaing gjorde förra hösten som ordförande i EUs dåvarande framtidskonvent. Den forne franske presidenten uttryckte saken så här: "Dess [Turkiets] huvudstad ligger inte i Europa; 95 procent av dess befolkning lever utanför Europa; det är inte ett europeiskt land". I den utförliga intervjun, som publicerades i *Le Monde*, slog ordförande Giscard också fast att ett turkiskt EU-medlemskap endast skulle kunna förverkligas till priset av "Europas undergång".

Som genmäle till Giscard och alla andra som hävdar att Turkiet inte är en del av Europa, eller europeiskt nog, nödgas man inte bara ställa frågor om dagens multi-kontinentala EU-länder, utan man bör även undersöka den kanske ännu viktigare frågan om hur det exempelvis var ställt med Frankrikes egna europeiska meriter vid tiden för EUs grundande. Fram till självständigheten 1962 var nämligen Algeriet lika franskt, i formell mening, som dagens Franska Guyana — eller som inrikesministern François Mitterrand beskrev förhållandet inför nationalförsamlingen 1954: "Algeriet är Frankrike, eftersom de algeriska länen är län i den franska republiken".

Beaktar vi dessutom den ideologiska dimensionen, så intog Algeriet en särställning bland Frankrikes kolonier; eller rättare sagt, det räknades inte som en koloni, det var "franskt" par excellence, och "befrielsekriget" definierades följaktligen som ett "inbördeskrig". Just därför infinner sig frågan om Frankrike inte var mer afrikanskt än europeiskt när EU bildades 1957. Över 80 procent av Frankrikes territorium var ju faktiskt beläget i Afrika.

Av än större betydelse i den här diskussionen är dock det faktum att det koloniala Algeriet, som en konsekvens av sitt införlivande med Frankrike, också var inlemmat i EEC fram till självständigheten 1962. På så sätt inbegrep bildandet av dagens EU en omedelbar afrikansk utvidgning; i en strikt geografisk mening kunde sammanslutningen lika väl ha tagit sig namnet "den Euro-afrikanska ekonomiska gemenskapen"

* * *

Om forskningen i princip helt förbisett den här både historiska och samtida problematiken

är det nästan överflödigt att påtala hur totalt likgiltigt EU-etablissemanget förhåller sig till de otaliga spörsmål som unionens "icke-europeiska" domäner väcker. Denna tystnad blir naturligtvis extra påtaglig när man studerar EUs nuvarande identitetspolitik. I de idoga försöken att blåsa liv i en stolt europeisk identitet existerar bara EUs illusoriska geografi. Som EU-kommissionen vanligtvis framställer kartbilden sträcker sig unionen "från polcirkeln till Portugal, från Irland till Kreta". Vad som retuscheras bort är alltså att dagens EU även innefattar delar av Afrika, Sydamerika, Karibien och Indiska Oceanien, att dess "Europeiska medborgare" befolkar såväl Sydatlanten som Stilla havsregionen, samt att EU har landgränser med länder som Brasilien och Marocko.

Men hur skall vi då närmare förstå dessa EUs "vita fläckar", denna obenägenhet att öppet redovisa och diskutera unionens faktiska geografiska utsträckning? Vad beträffar EUs agerande måste förklaringen — vilket redan antytts — delvis hänföras till en av de oräkneliga paradoxerna som genomsyrar organisationens identitetspolitik. I dagsläget är det nämligen i princip omöjligt att föreställa sig hur EU skulle kunna konfrontera sin egen utbredning och närvaro i områden vilka unionen självt definierar som icke-europeiska, utan att detta föregicks av en radikal omstöpning av EUs identitetspolitik. Med andra ord skulle en sådan konfrontation blottställa motsägelsen i en identitetspolitik som utnämner EU till den organisation, den förenande kraft, som en dag skall bli identisk med det autentiska Europa, men där EU — genom att bland annat införliva områden i Afrika och Sydamerika — i realiteten förråder sin egen prydliga geografiska och kulturella definition av Europa.

På ett djupare plan måste EUs obenägenhet att vidkännas sina "utomeuropeiska" domäner också analyseras i ljuset av organisationens än mer accentuerade ovilja att befatta sig med kolonialismens historia och arv. En mer grundlig genomlysning av unionens globala förgreningar skulle således förutsätta en beredvillighet att diskutera både det historiska och nutida förhållandet mellan den europeiska kolonialismen och den europeiska integrationen. Här hade EU exempelvis tvingats inse vikten av att börja reflektera kring implikationerna av en identitetspolitik som oreserverat lovsjunger "Europa" och det "europeiska" utan att först begrunda att kolonialismens brott mot mänskligheten också de utfördes i Europas namn; att den till stor del rättfärdigades med hänvisning till européernas rasmässiga och kulturella överlägsenhet.

Trots ett uppdämt behov finns det dock inga som helst tecken idag på att en sådan diskussion skulle kunna komma till stånd inom en överskådlig framtid. Detta blir inte minst uppenbart när man lyssnar på EU-kommissionens retorik. Som kommissionen jämt och ständigt påpekar måste européerna istället lära sig att bättre uppskatta och identifiera sig med Europas stolta historiska gärningar och kulturella arv. För att detta, minst sagt, tendentiösa porträtt av Europas förflutna inte skall befläckas med kolonialismens folkmord, rasism och exploatering måste det koloniala tidevarvet raderas ut ur EUs europaskildring. Dock kan kolonialismen och imperialismen också — även om de sällan nämns

vid namn — framskymta i en reviderad form, laddad med en nygammal innebörd. Här, i den reviderade berättelsen, förvandlas den koloniala epoken gärna till en tid då de "stora" och "fina" europeiska idéerna och landvinningarna flög ut över världen. Ja, ibland tar man till och med hjälp av det klassiska greppet där kolonialismen översätts till en civilisatorisk mission. Eller som EU-kommisionens ordförande Romano Prodi (2000, s 34) uttrycker saken:

> I believe that, partly because of the strength it derives from our civilization, Europe can and must be a credible partner and mediator in these new worlds, which have finally returned to history. Over the centuries, we have contended with many new realities that appeared from beyond our seas, and we have consistently forged new relationships with peoples and countries who differed from ourselves. The tradition that we have inherited has dominated history for this reason — this ability of ours to lead and to set an example to other peoples and races. Without the profound values of tolerance and respect for human rights, which found their highest expression precisely in France, the world would be less civilized and Europe would be the poorer and less able to meet the demands of the future.

Med detta för ögonen har vi på sätt och vis också demonstrerat varför många av ledmotiven i EUs identitetspolitik — den infrastruktur som underhåller bilden av unionen som den förträffliga europeiska traditionens främste budbärare — är helt och hållet betingade av att kolonialismen antingen förbigås med tystnad eller fjärmas via allsköns eufemismer. Men eftersom detta är en potentiellt bräcklig konstruktion är det inte speciellt långsökt att föreställa sig ett scenario, vilket Prodis inlägg måhända vittnar om, där EUs makthavare kommer att finna det allt angelägnare att äga tolkningsföreträdet över kolonialismens såväl historiska som samtida innebörd — istället för att passivt ignorera ämnet. Detta inte minst med tanke på hur EU anstränger sig för att få medlemsländernas medborgare att identifiera sig med Europa som en historisk ödesgemenskap. Men det bör även ses i ljuset av EUs starka vilja att med självklarhet, och utan några som helst historiska samvetskval, kunna uppträda som "Europa" gentemot resten av världen.

* * *

Ju djupare man borrar desto besynnerligare blir det att ännu en gång tvingas påtala det svala forskningsintresset för den här problematiken. Visst, det har skrivits rikligt om kolonialismens och imperialismens starka inflytande på formeringen av både nationella och europeiska identiteter. Sedan genombrottet på 1980-talet för det postkoloniala forskningsfältet har dessutom intresset för sådana studier bara pekat spikrakt uppåt. Trots all denna viktiga forskning kvarstår likväl ett tomrum vad beträffar studier som fokuserar på den mer specifika frågeställningen om hur kolonialismen kan studeras i relation till den europeiska integrationens framväxt och intima inverkan på efterkrigstidens föreställningar om europeisk identitet.

Det gåtfulla i detta tomrum blir tydligt inte minst när man begrundar att fyra av de sex ursprungliga medlemstaterna faktiskt räknades som kolonialmakter vid tiden för EUs grun-

dande. Enbart med utgångspunkt i denna omständighet kan en mångfald problemställningar formuleras. Hur påverkade exempelvis de fyra ländernas koloniala relationer den europeiska integrationens *historiska* utformning och självbild; och hur relaterar vi detta till EUs *nuvarande* självbild som ett historiskt "fredsprojekt"? Här kan vi återigen ta hjälp av det algeriska exemplet. Man bör nämligen även påminna om att det koloniala Algeriet inlemmades i det nuvarande EU samtidigt som det var skådeplats för en av efterkrigstidens blodigaste konflikter. Algerietkriget visar därför med all önskvärd tydlighet att inte ens ett storkrig som utkämpades *innanför* unionens gränser har kunnat komplicera bilden av den europeiska integrationen som ett "fredsprojekt".

Ända sedan Frankrikes kolonialkrig i Indokina vid tiden för integrationens födelse i Kol- och Stålunion har flera av unionens medlemsländer gång på gång visat sig villiga att dra ut i krig; (de nykoloniala) krigen i Afghanistan och Irak är bara de senaste i raden. Det onyanserade framhävandet av EU som ett fredsfrämjande företag blir på så sätt bara ytterligare en illustration på vad som möjliggörs när kolonialismen och dess arv lämnas utanför diskussionen.

* * *

Den här diskussionen tog sin utgångspunkt i Ceuta och Melilla. Två pyttesmå spansk-EUropeiska enklaver i Nordafrika; två till synes obetydliga kvarlevor från en svunnen tid. Likväl är det här, i EUs och EU-forskningens förbjudna städer i Afrika, som "EUropas" identitetskris blir som mest påtaglig. Men som vi sett kan upptäckten av EUs bortglömda besittningar i Afrika även väcka till liv en slumrande historia om den europeiska integrationen. I denna blir det omöjligt att, som de allra flesta gör idag, enbart studera EUs utveckling i relation till framväxten av det kalla krigets världsordning. Istället måste integrationen ses som lika intimt sammanlänkad med den koloniala världsordningens sammanbrott. Under den förödmjukande processen av sönderfallande europeiska imperier hade nämligen den europeiska integrationen en kompensatorisk roll att spela. Inte minst blev integrationen behjälplig i medlemsstaternas strävan att behålla sin ekonomiska dominans över de forna kolonierna.

På ett identitetspolitiskt plan tillhandahöll integrationen dessutom makteliterna en möjlighet att delvis förtränga den nationella förbittringen över imperiets sönderfall för att istället vända blickarna mot ett nytt nationellt uppdrag i ett "nytt Europa". I en tid då försvaret av de koloniala imperierna framstod som allt mer ohållbart kom den europeiska integrationen på så sätt att bli en tummelplats för en nykolonial revanschism som vände blickarna inåt; istället för extern expansion var det nu intern konsolidering som skulle återupprätta Europas auktoritet på den världspolitiska scenen.

Även om det här scenariot kanske främst tilltalade franska intressen så begränsade det sig på intet sätt till dessa. I det tidiga sextiotalets Storbritannien framhävde den konservativa regeringen integrationsprojektet som ett möjligt "substitute for empire, a new source of international prestige and influence" (Kahler

1984, s 134-5). Att en av den panafrikanska rörelsens föregrundsfigurer, Kwame Nkrumah, var snabb med att kritisera den nya europeiska gemenskapen är därför lätt att förstå. För honom utgjorde EECs relationer till den allt mer avkoloniserade världen sinnebilden för en ny form av kolonialism; en, som han själv uttryckte det, "collective colonialism which will be stronger and more dangerous than the old evils we are striving to liquidate" (citerat i Asante 1993, s 740).

Som redan antytts går EUs historiska utveckling självfallet aldrig att reducera till den formidabla inverkan som kolonialismen och det koloniala arvet utövat. Men så länge vi inte behandlar dess inverkan som sådan, som formidabel, ja då kommer vi inte heller att kunna analytiskt närma oss några av de mest brännande problemen som Unionen står inför idag — rasismen, de ojämlika relationerna till den fattiga världen, medlemsländernas ständigt återkommande krig i periferin.

Den kompakta okunskap och motvilja som skymmer sikten för det koloniala arvets fortsatta starka prägling av dagens EU står således i direkt proportion till den akademiska och politiska debattens fortsatta vägran att diskutera kolonialismens historiska inverkan på den europeiska integrationen. För hur skall vi annars kunna förstå att "det nya Europa" med sådan iver och stolthet, ja så obehindrat, kan föra sig i det förflutnas namn; i Europas namn.

★ Referenser

Asante, S.K.B. (1993) "Pan-Africanism and regional integration" i Mazuri, A.A (red) *General history of Africa VII*. Oxford: Heinemann.

Beck, U. (1998) "Världsmedborgare i alla länder, förena er!", *Ord & Bild*, Nr. 4-5.

Gold, P. (2000) *Europe or Africa? A contemporary study of the Spanish North African enclaves of Ceuta and Melilla*. Liverpool: Liverpool UP.

Kahler, M. (1984) *Decolonization in Britain and France*. Princeton: Princeton UP.

Kumm, B (1999) "Europas lås", *Tiden*, Nr. 3.

Maclellan, N. & Chesneaux, J. (1998) *After Moruroa: France in the South Pacific*. Melbourne: Ocean Press.

Prodi, R. (2000) *Europe as I See It*. Cambridge: Polity.